

Illés Péter

A népi építészet nyomában

Gráfik Imre: Építészeti hagyományaink nyomában.

Tanulmányok a népi építészet és a településnéprajz köréből
1974–2018. Budapest: Romanika Kiadó. 2019.

DOI: [10.54742/tabula.2019.1-2.06](https://doi.org/10.54742/tabula.2019.1-2.06)

1.

Az „építészeti hagyományaink nyomában” címmel megjelent keménytablás, vas-kos kötet talán túl visszafogott és szerény címzése mögött valójában Gráfik Imre - mind témájában, mind tudománytörténeti nézőpontból nagyszabású és egészen mély, magyar művelődéstörténeti távlatokba invitáló tanulmánykötete rejtőzik. A 20. század második felében a modern néprajz tudománnyá válásának és intézményesülésének kiteljesedését elhozó 1970-es évektől napjainkig, a majd fél évszázada tartó, máig ható és továbbra is sok szempontból releváns népi építészeti szakmai tapasztalat valójában szinte rászakad az olvasóra. Így egyben, összefűzve, ez akkor is így van, ha a magyar néprajztudomány jelentős kutatójának írásaival folyamatosan találkozhattak a jelentős országos és vidéki szakmai kiadványokat értő módon használó, az azokon felnövő néprajzos-antropológus kutatónemzedékek, illetve egyéb bölcsészet- és társadalomtudományokkal foglalkozók. Valójában cseppet sem könnyed ismeretterjesztő könyvet talál a kezében az olvasó, még ha megtalálhatók is benne már az első közléskor is népszerűnek szánt írások. De ez nem csak a tudományos közlések kötelező gazdag jegyzet- és szakirodalmi apparátusa miatt van. Sokkal inkább a szakmai életpálya összefoglalása miatt, ami ilyen formán mégiscsak demonstráció, kiállítás mindazokért a célokért és elért eredményekért, amelyek időközben az évtizedek alatt létrejöttek, akár a nagy politikai korszakokon, kormányokon és kurzusokon is átívelően. Persze maga a könyv lényegi tartalmát átfogó téma is egészen speciális: a népi építészet. Ami a néprajzosoknak inkább építészet, az építészeknek viszont túlságosan is néprajz. Ma is és egykoron is, ami már a népi építészeti kutatások első igazi mestere, Tóth János idején is így volt a huszadik század közepén, és akit szintén erős szálak fűztek Szombathelyhez és a Nyugat-Dunántúlhoz. Félek, akinek nincs semmilyen személyes érintettsége a régi, egykori falusi és mezővárosi épületekkel, akár a saját személyes életéből és élményvilágából, legyen az akár például egy tájház vagy mondjuk nyaralónak használt parasztház, visszariadva azonnal becsukja a könyvet. Amennyiben viszont van, nagyon is fontos és alapvető olvasmányokra bukkan. Ez még akkor is igaz, ha társadalomtudományos érdeklődés híján olyan néprajzi klasszikus szöveggel nem is találkozott, mint például a kötetben közölt tanulmányok sorát nyitó „Az udvar és a ház mozgásvilága” (Néprajzi Értesítő, 1974). A válogatással létrejött mű egy szembeötlően nem csak létrehozásában, de befogadásában is kimondottan intellektuális munkát, elmélyült figyelmet igénylő írásokat tartalmazó összeállítás. Valóban szerteágazó és összetett dolgokról van szó a felszín alatt: mivé lett a magyar vidéki társadalom sokévszázados hagyományos kultúrája, annak tradicionális építészete? Ami valamiképpen mégis csak fennmaradt, itt áll előttünk, az vajon miként is értelmezhető számunkra, hogyan és mire használjuk? Mit tettek a vidéki társadalmak építészeti hagyományaival, a benne lévő tudással, műveltséggel, még álló és elpusztult épületeivel, vagy csak töredékeivel,

emlékeivel, helyeivel az egymást követő generációk, politikai rendszerek, országos és regionális intézmények, vagy helyi és regionális társadalmak?

2.

A mai magyar vidéki valóság megtapasztalásával önkéntelenül is együtt járó „utániság” érzése azonban nem csak az olvasót hatja át lelkületében. Különös olvasni, hogyan és miként inspirálta, miféle teljesítményekre sarkallta a szerző nemzedékét, és persze őt magát, Tálasi István tanítványát is, a régi paraszti társadalom eltűnése okozta érzelmi hatás, identitás konstruálás, a „visszanyúlás” és „kiásás”, ami igencsak elhúzódo programnak bizonyult a néprajzi szemlélet 19. századvégi kibontakozása óta. A népi épületek megmentésének igénye igen mély érzelmi elköteleződésből táplálkozik, és ne feledjük, az első nagy 19. századi „látnokok” ültették el generációkban ezt a bensőséges és meghitt, sokszor talán túlzottan is romantikus viszonyulást. Valójában ma sincs vége, és nem is lehet: a fennmaradt és megőrzött népi épületek, épületegyüttesek, napjainkban is elvezetnek a néprajz továbbbi, mélyebb rétegei felé. Nem csak a 20. században alkotó generációk voltak ezzel így, ha egyáltalán még tényleg vége van ennek a modern szellemi „mélyáramnak”. Hiszen a kötetben megjelenő tudományos problematikák, vagy akár csak a szerző személyes szakmai életpályájához erősen kötődő múzeumokban megtestesülő emlékek (pl. a „magyar skanzen” álmát megvalósító szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, vagy a regionális „előmunkálat”, a szombathelyi Vasi Skanzen) megőrzése és fenntartása olyan örökség, valójában feladat, amelyeket nem lehet egykönnyen megkerülni a jövőben sem. Éppen, mint „jelek” a múltból, jó ideig bizonyosan foglalkoztatni fogják az elkövetkező és megkerülhetetlenül társadalmi multivokalitásban identitáskereső nemzedékeket, mind a közéletben, mind az egyre beszűkülő, de mégis csak létező hazai formális tudományos életben. Hiszen a hazai népi építészeti emlékek mindenhogyan fontos témát jelölnek ki, és többek között éppen Gráfik Imrének köszönhetően váltak azzá. Ám félek, távolodva határinkon belüli magyar nyelvű közegtől alig csak pár tíz kilométert, ez már viszont korántsem ilyen evidens. Legfeljebb rácsodálkozni való érdekesség, és talán az is, aki ezzel foglalatostkodik. Sőt, jobb lenne ezzel is szembenézni: nem mintha saját házunk tájékán, ha már építészet és néprajz, ne lennének kérdések, akár a kettő mai és jövőbeni kapcsolatára vonatkozóan is. Viszont lehetnek támpontok. Gráfik Imre életműve mindenképpen egy válasz, és igen jelentős tanúságtétel is egyben. A könyv tartalma, az újraközölt és -szerkesztett hús írás, azonban „csupán” egy, ám igen fontos és lényegi kutatási területét érinti az igen termékeny tudományos szerzői életpályának. Hiszen a népi kultúra építészeti hagyományait vizsgáló filozófus, a néprajz berkein belül és túl, „igazi poli-ethno-gráfik-us”. Miként Nagy Dénes, az MTA VEAB Népi Építészeti Munkabizottságának elnöke jellemezte őt így, sűrítve egyetlen szóképbe alkotó energiáit, és amely gesztussal mintegy utalva a szerző széleskörű néprajzos muzeológusi pályafutására, néprajzi, nyelvészeti, szemiotikai, turisztikai, és sok más határterülethez kapcsolódó érdeklődésének eredményeire, amelyek nem csak hazai, de több területen is nemzetközi relevanciával is bírnak. Persze ezek a területek is egymással összefüggnek, és a megjelenésük kronológiai sorrendjében közölt írások voltaképpen annak lenyomataiként is olvashatók, hogy a korszakos tudományos trendek és irányzatok miként változtak, illetve azok az egyéni és intézményi háttérű érdeklődésből is fakadóan miként váltak lekövethetővé. Ilyenek például a mozgáskultúra, a néprajzi csoportok és tájak meghatározása, a skanzenológia, a néprajzi muzeológia, a széles értelemben vett településföldrajz, a szemiotika, az esztétika, a népművészet, vagy a proxemika és a kortárs ökoturizmus. De hasonlóan az egyes néprajzinak is felfogható jelensége-

ken és folyamatokon elvégzett vizsgálódásokhoz, azok konkrét lokalitásokhoz, tájakhoz való kötődése is ugyanilyen sokfelé mutató: Magyarszombatfa (Vas m.), Szentendre (Pest m.), Makó (Csongrád m.), Alföld, Szarvas (Békés m.), Berekbőszörmény (Hajdú-Bihar m.), Órség, Nyugat-Magyarország, Kelet-Magyarország.

3.

A recenzens, ugyanakkor talán bevallhatja, maga is részt vett a kötet Taliándörögdön megrendezett bemutatóján, 2019. július 20-án az Inkler-házban, mikor is Horváth Zoltán György, a felelős kiadó, egyértelműen muzeológus legendaként mutatta be a szerzőt, akárcsak a rendezvény programjában őt következő nemzedéktárs, Lukács Lászlót. Megható volt ezt látni, hallani. A kötetbe foglalt életmű szakmai jelentőségét és elismertségét nem csak az ott megjelentek, mint például Krizsán Andrásnak, a Magyar Építőművészek Szövetségének elnöke tapsa egyértelműsítette, de éppen elég hangsúlyosan nyomatékosítja ezt az olvasónak a kötet támogatóinak felsorolása az első lapokon: Agrárminisztérium, Hungarikum Bizottság, Vas Megye Önkormányzata, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Néprajzi Múzeum, MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Balatonalmádi, Szarvas és Szentendre városok önkormányzatai, és a KULTUS. Vagyis, aki a magyarországi népi építészet iránt érdeklődik, bizonyosan nem kerülheti meg a kötetben közölteket.